

Kirkollisten toimitusten teologisia lähtökohtia

Jari Jolkkonen, piispa, dosentti

Kirkollisten toimitusten merkitys

Kirkollisten toimitusten perimmäisenä tarkoituksena on tuoda kolmiyhteisen Jumalan läsnäolo ja rakkaus ihmisten keskelle ja välittää heille osallisuus pelastukseen. Niitä vietetään elämän käännekohtissa, siis ihmisen elämän tärkeimmissä, ladatuimmissa ja herkimmissä tilanteissa. Tällaisia ovat esimerkiksi syntymä, aikuistuminen, avioituminen, sairastaminen ja kuolema. Niiden yhteydessä vietettäviä kirkollisia toimituksia, kuten kastetta, konfirmaatiota, avioliittoon vihkimistä, kodin siunaamista, sairaan voittoa ja hautaan siunaamista, kutsutaankin *kasuaalitoimituksiksi* (lat. *casus*, tapaus, tilanne).

Kasuaalitoimituksissa on tiivistetysti sanottuna kyse siitä, että elämän merkityksellisissä tilanteissa ihmiset kokoontuvat yhteen Jumalan kasvojen eteen viettämään pyhää toimitusta, jossa heidän elämänsä keskelle tuodaan Jumalan sana ja rukous. Jo tähän lähtökohtaan on rakennettu sisään ajatus vuoropuhelusta: kirkollisissa toimituksissa on kyse elävästä vuorovaikutuksesta Jumalan todellisuuden ja ihmisen elämän välillä.¹

Kirkolliset toimitukset osana jumalanpalveluselämän kokonaisuutta

Nykyinen Kirkollisten toimitusten kirja hyväksyttiin kirkolliskokouksessa marraskuussa 2003. Se oli osa syvällistä jumalanpalveluksen uudistamisprosessia, joka oli käynnistynyt jo 1988, kun kirkolliskokous asetti kirkkokäsikirjakomitean. Nykyisen toimitusten kirjan uudistaminen on siten nähtävä osana pitkää jumalanpalveluselämän uudistamisprosessia. Tämä yhteenkuuluvuus käy ilmi myös siinä, että Kirkkokäsikirja ei ole yksi kirja, vaan kokonainen kirjasto, kuten seuraavasta käy ilmi.

Nykyinen Kirkkokäsikirja muodostuu kolmesta pääosasta. *Jumalanpalvelusten kirja* (I-pääosa, lat. *Missale*) sisältää ne jumalanpalvelusten kaavat ja *Evankeliumikirja* (II-pääosa, lat. *Lectionarium*) ne Raamatun lukukappaleet ja kollehtarukoukset, joita käytetään kirkkovuoden mukaan jäsenyissä seurakunnan jumalanpalveluksissa. Näihin kirjoihin sisältyy myös päivän kulun mukaan rakentuvien hetkirukousten kaavat. Tässä mielessä kirkkokäsikirjaan sisältyy se, mitä on perinteisesti kutsuttu rukoushetkien kirjaksi (lat.

---

¹ Kirkollisten toimitusten opas 2006, 4-14 (myöhemmin: Opas 2006). Lempiäinen 2004, 11-19.

Breviarium). Uuteen kirkkokäsikirjaan ei siis sisälly *erikseen* rukoushetkien kirjaa, mutta Heikki Kotila ja Osmo Vatanen ovat toimittaneet Jumalanpalvelusten kirjan ja

Evankeliumikirjan aineistoa täydentäen *Rukoushetkien kirjan* ja Matti Aaltonen *Rukoileva kirkko* -nimisen breviarion.²

Kirkollisten toimitusten kirja, siis kirkkokäsikirjan III-pääosa, puolestaan sisältää 1) kasuaalitoimitukset, 2) vihkimistoimitukset ja 3) rukoushetket eri elämäntilanteissa. Tämä Kirkkokäsikirjan viimeinen pääosa siis jakaantuu vielä kolmeen alaosaan. Toimitusten kirjan 1-osa, *Kasuaalitoimitukset*, sisältää tyypillisimmät kirkolliset toimitukset, kuten kaste, konfirmaatio, kirkon yhteyteen ottaminen, avioliiton solmiminen, hautaus, yksityinen rippi, sairaan ehtoollinen ja kodin siunaaminen. Ne johtaa tavallisesti pappi. Tästä osasta käytetään lännen kirkossa perinteisesti latinan termiä *Rituale*.

Toimitusten kirjan 2-osa sisältää vihkimiset, virkaan asettamiset ja tehtävään siunaamiset. Niitä vietetään seurakunnan yhteisessä messussa ja ne toimittaa piispa (tai hänen määräämänsä pappi). Niinpä tämän osan perinteinen nimi on *Pontificale*.

Toimitusten kirjan 3-osa, *Rukoushetkiä*, sisältää nimensä mukaisesti rukoushetkiä erilaisiin tilanteisiin, kuten perheen vuosipäivien viettoon, kuoleman kohtaamiseen, seurakunnan juhlapäiviin ja erilaisten tilojen käyttöönottoon. Ne ovat rakenteeltaan kaikkein väljimpiä, ja ne voi johtaa kuka tahansa seurakuntalainen.

Raamattu, tarkemmin sanoen kulloinenkin raamatunkäännös, antaa jumalanpalveluksille ja kirkollisille toimituksille hengellisen sisällön, teologiset perusteet sekä – ja tämä usein unohtuu – myös kielen. *Virsikirja* ja messusävelmistö antavat rungon jumalanpalvelusten ja kirkollisten toimitusten musiikille – samalla kun uudenlaista hengellistä musiikkia syntyy jatkuvasti. Piispainkokouksen hyväksymät jumalanpalveluselämän oppaat, *Jumalanpalveluksen opas* (2009) ja *Kirkollisten toimitusten opas* (2006) sisältävät teologiset kuvaukset pyhien toimitusten hengellisestä merkityksestä ja antavat kaavojen käyttöä koskevia soveltamisohjeita. Näin kirkolliset kirjat muodostavat kokonaisuuden, jossa kaikki osat kuuluvat yhteen.³

Kirkollisten toimitusten kirjan keskeiset teologiset periaatteet

Koska *Kirkollisten toimitusten kirja* on osa laajempaa jumalanpalvelusuudistuksen kokonaisuutta, se rakentuu vuosina 1988-2003 läpiviedyn jumalanpalvelusuudistuksen periaatteiden varaan myös teologisesti. Seuraavaksi kuvataan, miten nämä keskeisimmät teologiset ja pastoraaliset periaatteet ilmenevät kirkollisissa toimituksissa.⁴

---

² Kotila & Vatanen (toim.) 2002; Aaltonen (toim.) 1996.

³ Suomen moniuskontoitumisen johdosta piispainkokous hyväksyi vielä 2013 asiakirjan *Kohti pyhää – uskontojen kohtaaminen kirkollisissa toimituksissa* (2013). Se on käytännössä kirkkomme ensimmäinen uskontoteologinen, kristinuskon suhdetta muihin uskontoihin määrittävä asiakirja.

⁴ Esitys pohjautuu erityisesti viiteen seuraavaan lähteeseen: Kirkkokäsikirjakomitean *Välimietintö* (Jumalan kansa juhla, 1992) ja loppumietinnön *Perustelut* (1997), piispainkokouksen hyväksymä *Kirkollisten toimitusten opas* (2006) sekä Lempiäinen 2004 ja Hytönen 2005. Muu kirjallisuus käy ilmi kirjallisuusluettelosta.

1. Kolmiyhteinen Jumala. Kristillisen uskon mukaan kolmiyhteinen Jumala on luonut maailman ja pitää sitä jatkuvasti yllä. Hän on syntynyt ihmiseksi Kristuksessa ja lunastanut ihmisen synnin, kuoleman ja Saatanan vallasta. Pyhän Henkensä välityksellä hän jakaa lahjojaan ja tekee yhä uudet sukupolvet osallisiksi pelastuksesta: synnyttää katumuksen, herättää uskon Kristukseen, kutsuu kirkon yhteyteen, vahvistaa rakkautta lähimmäiseen ja tekee osalliseksi ruumiin ylösnousemuksesta ja iankaikkisesta elämästä.

Oppi kolmiyhteisestä Jumalasta on sekä jumalanpalvelusten että kirkollisten toimitusten kantava vakaumus.⁵ Se yhdistää kirkkomme varhaisten kristittyjen yhteiseen uskoon ja ekumeeniseen traditioon – muutenhan luterilaisuus olisi lahkolaisuutta. Se varjelee jumalakäsitystä kaventumasta vain yleiseksi luomisuskoksi, ankaraksi moraalijärjestelmäksi tai maailmankielteiseksi pyhityskristillisyydeksi. Kristillinen usko ei myöskään ala vanhurskauttamisopista, vaikka tämä onkin luovuttamaton osa luterilaista uskonkäsitystä. Luterilainen reformaatio ymmärsi vanhurskauttamisopin nimenomaan kolminaisuusopin ja kristologian yhteydessä. Ilman niitä oppi uskonvanhurskaudesta hajoaa.

Usko kolmiyhteiseen Jumalaan ja hänen nimensä erityiseen voimaan ilmenee konkreettisesti esimerkiksi siinä, että kaikki kirkolliset toimitukset alkavat ja päättyvät kolmiyhteisen Jumalan, Isän ja Pojan ja Pyhän Hengen nimeen. Se ilmenee myös esimerkiksi psalmin ns. ”pikkukunniassa”, apostolisessa uskontunnustuksessa ja monissa siunaamisen formeleissa.

2. Jumala itsensä lahjoittavana rakkautena. Kolminaisuusoppi ei ole vain abstrakti teoria, vaan itse evankeliumi. Se kuuluttaa, että kolmiyhteinen Jumala on itsensä lahjoittava rakkaus, joka jakaa jatkuvasti lahjojaan. Martti Luther yhdistää Isossa katekismuksessaan opin Jumalan kolminaisuudesta ajatukseen lahjarakkaudesta: ”Isä antaa meille koko luomakunnan, Kristus koko työnsä ja Pyhä Henki kaikki lahjansa.” Koko Raamatun läpi kulkee kertomus kolmiyhteisen Jumalan pelastavista teoista: siitä, kuinka Jumala jakaa lahjojaan, etsii ihmistä, toteuttaa pelastuksen ja tekee yhä uudet ihmiset siitä osallisiksi. Esimerkiksi ehtoollisrukous, uskontunnustus ja kasteen edellä lausuttava vedenpaisumusrukous julistavat liturgisessa yhteydessä tätä kertomusta Jumalasta itsensä lahjoittavana rakkautena.⁶

Kirkollisten toimitusten kannalta on ratkaisevaa, että usko Jumalaan itsensä lahjoittavana rakkautena saa läpäistä koko toimituksen: sen tulee heijastua rukouksissa, virsissä, kausaalipuheessa, lukukappaleissa, siunaamisen sanoissa – sanalla sanoen kaikessa. Esimerkiksi rukousten kannalta on tärkeää, että pyyntöjen edellä muistetaan, mitä hyvää Jumalan on tehnyt ja vedotaan hänen hyvyyteensä (eikä ihmisen oman uskon vahvuuteen tai moraaliin saavutuksiin). Yhtä tärkeää on, että uskalletaan pyytää sitä hyvää, mitä Jumala sanassaan lupaa (eikä tyydytä esimerkiksi vain epämääräisiin pyyntöihin tai tunteiden kuvauksiin).

3. Sakramentaalinen sanakäsitys. Edellisestä seuraa, että Jumala tulee ihmisen luo ja jakaa lahjojaan *sanansa välityksellä*. Luterilaisuudessa Jumalan sanalla on rikas merkitys: Kristus

⁵ Perustelut 41-43. Opas 2006, 8. Hytönen 2005, 34-38, 60-62 ja 258-263.

⁶ Perustelut 42. Opas 2006, 8-9. Lempiäinen 2004, 13.

on *ihmiseksi syntynyt* Sana, Pyhä Raamattu on *kirjoitettu* Jumalan sana, sakramentti on *näkyvä sana* ja saarna on *julistettu* Jumalan sanaa, siis evankeliumin kuuluttamista ajankohtaisesti ja tuoreesti. Rikkaalla ja sakramentaalisella sanakäsityksellä on merkittäviä seurauksia kasuaalien teologian kannalta.⁷

Kirkollisissa toimituksissa Jumalan sana tarkoittaa kaikkea luettua ja laulettua sanaa. Sakramentaalinen sanakäsitys merkitsee, että Jumala tulee eläväksi ja läsnä olevaksi Raamatun lukukappaleissa, papin toimituspuheessa, vuorotervehdyksissä, kehotuksissa, virsissä ja lauluissa. Toimituksissa julistettu ja laulettu sana ei vain viittaa itsensä ulkopuolelle, jossakin kaukana olevaan Jumalaan. Jumalan sana sisältä hänen läsnäolonsa ja voimansa. Jumalan sana antaa, mitä lupa. Se synnyttää uskoa, vahvistaa rakkautta ja rohkaisee luottamaan tulevaan.

Sakramentaalinen sanakäsitys edellyttää, että evankeliumia julistetaan ”puhtaasti” (lat. *pure*), kuten Augsburgin tunnustuksessa asia ilmaistaan. Mikäli Kristuksesta ja hänen lupauksistaan syystä tai toisesta vaietaan, voi kysyä, miten usko voi syntyä ja mihin se voi kiinnittyä.⁸

4. Kristuksen läsnäolo. Jumalanpalvelusten tavoin myös kirkollisissa toimituksissa on kysymys Kristuksen läsnäolosta meidän keskellämme. Jeesuksessa Jumala itse syntyi ihmiseksi kaikkien inhimillisten olojen alaisuuteen. Kristus syntyi ja kuoli, iloitsi ja itki, kuten kuka tahansa ihminen. Hän on läsnä ja vaikuttaa kirkon pyhissä toimituksissa: ”Missä kaksi tai kolme on koolla minun nimessäni, siellä minä olen heidän keskellään” (Matt:18:20). Kristuksen läsnäolo toteutuu siellä, missä hoidetaan hänen armovälineitään eli julistetaan Jumalan sanaa ja toimitetaan pyhiä sakramenteja.⁹

Usko Kristuksen läsnäoloon ilmenee esimerkiksi alttarin kunnioittamisena, seisomaan nousemisena evankeliumin lukemisen aikana ja polvistumisena ja kumartamisena ehtoollisen vastaanottamisen yhteydessä.

Joissakin protestanttisissa perinteissä korostetaan Jumalan ja maailman etäisyyttä: majesteettisen kunniansa takia Jumala on kaukana, ja vain välillisesti kohdattavissa erilaisten vaikutusten kautta. Jos ajatus Kristuksen läsnäolosta kirkon pyhissä toimituksissa heikkenee tai katoaa, toimitukset uhkaavat jäädä merkityksettömiksi. Poissaolevasta Jumalasta on lyhyt matka abstraktiin, etäiseen ja deistiseen Ensimmäiseen liikuttajaan. Sellainen jää ihmiselle eksistenttisesti tyhjäksi. Sellaisesta on lyhyt matka jumalaan, jota ei tarvita. Sellainen, jota ei tarvita, muuttuu merkityksettömäksi.

5. Kasuaalit vahvistavat ihmisen uskoa ja kirkon jäsenyyttä. Pyhien toimitustensa kautta seurakunta palvelee omia jäseniään. Oikein hoidettuna ne vahvistavat kirkon jäsenten uskoa ja yhteyttä omaan seurakuntaan.¹⁰ Ne ovat yhä monille keskeinen ja jopa tärkein syy kuulua kirkkoon, vaikka tämän kirkkoon kuulumisperustelun merkitys on jonkin verran vähentynyt.

---

⁷ Perustelut 44. Opas 2006, 9-10. Välimietintö 39.

⁸ Sakramentaalisesta saarnasta ja sen sisällöllisistä edellytyksistä ks. Peura 2001, 93-118.

⁹ Perustelut 43-44. Opas 2006, 8. Lempiäinen 2004, 13. Hytönen 2005, 258-264.

¹⁰ Opas 2006, 11 ja 13. Lempiäinen 2004, 14.

Kaste antaa vahvan teologisen perustan kaikille toimituksille. Kaste perustuu Kristuksen käskyyn ja lähetystehtävään. Se lahjoittaa syntien anteeksiantamuksen ja tekee osalliseksi Jumalan armosta, Kristuksen pelastavista teoista ja Pyhän Hengen lahjoista (Iso Katekismus). Samalla se kutsuu Kristuksen seuraamisen tielle. Siten se velvoittaa vanhempia ja seurakuntaa huolehtimaan kastetun kristillisestä kasvatuksesta.

Vahvalla kastekäsityksellä on myös pastoraalisia seurauksia. Kun pappi tapaa omaisia kirkollisten toimitusten yhteydessä, hän ei voi eikä hänen tarvitse suhtautua heihin uskosta osattomina pakanoina. Kaste antaa teologisesti vahvan perustelun sille, että lähtökohtaisesti ihmisiä lähestytään ”omina” eli seurakunnan jäsenenä ja ”sisäpuolisina” eli kirkon hengellisessä yhteydessä elävinä.

Yhtä lailla myös aikuisena kastetun hengellistä kasvua tulee tukea. Nykyisin nuorena ja aikuisiällä tapahtuvat kasteet ovat yleistyneet. Suomeen tulee maahanmuuttajia ja osa heistä tahtoo kääntyä kristityksi ja ottaa vastaan kasteen luterilaisessa seurakunnassa. Heille päätös kasteesta on hyvin tietoinen, ja jotkut ovat joutuneet maksamaan siitä ison hinnan. Kun pääkaupunkiseudulla alle puolet lapsista kastetaan, moni lapsena kastamatta jäänyt liittyy kirkkoon kasteen kautta rippikoulun yhteydessä tai myöhemmin aikuisiällä. Tämä merkitsee uutta haastetta, ja myös mahdollisuutta. Uudessa tilanteessa kasuaaleilla on yhä suurempi yhteys kirkon lähetystehtävään.

6. Kasuaalit toteuttavat lähetystehtävää. Kirkollisiin toimituksiin osallistuvien joukossa on uskoa rohkeasti tunnustavia, mutta myös sitä arasti tunnustelevia. Omaisissa ja osallistujissa on yhä enemmän niitä, jotka syystä tai toisesta eivät tunne kirkon uskoa tai eivät koe sitä omakseen. Kirkollisilla toimituksilla on siten missionaarinen ja evankelioiva luonne.¹¹

Vaikka kaste antaa pastoraalisesti vahvan perustelun kohdata seurakunnan jäseniä, samalla on rehellistä tunnustaa se sosiologinen tosiasia, että monet kirkollisiin toimituksiin osallistuvat ovat vieraantuneita kristillisestä uskosta. Monet eivät tunne sitä tai eivät koe sitä omakseen. Tieto kristillisen uskon perusvakaumuksista on heikentynyt. Niiden joukko, jotka ilmoittavat uskovansa ”toisin kuin kirkko opettaa” on kasvanut. Joillakin kirkon jäsenillä voi olla ennakkoluuloja, toisilla taas älyllisiä esteitä, esimerkiksi vaikeuksia sovittaa yhteen kristillistä maailmankatsomusta ja tieteellistä maailmankuvaa. Kastettujen joukossa on myös uskonnollisesti välinpitämättömiä, jotka eivät yksinkertaisesti koe kiinnostusta hengellisen elämän kysymyksiin.

Uskonnollinen vieraantuminen on tosiasia, jota ei pidä pyrkiä kiistämään tai oikeuttamaan, vaan joka on rehellisesti kohdattava. Toisaalta ihmisen luonnollisen elämänkaaren varaan rakentuvat kirkon pyhät toimitukset voivat olla myös yksi ratkaisu. Ne tarjoavat hyviä mahdollisuuksia tavoittaa niitä, jotka eivät Kristusta vielä tai enää tunne. Oikea ratkaisu ei ole heikentää, laimentaa ja häivyttää kirkollisten toimitusten uskonnollista sisältöä. Silloin tehdään kaksinkertainen karhunpalvelus. Vaikka kasuaaleilla on missiologinen ulottuvuus, viisasta ei rakentaa toimituksia pelkästään vieraantuneiden ehdoilla tai vain heidän (usein

---

¹¹ Perustelut 53-55. Opas 2006, 13. Lempiäinen 2004, 13. Hytönen 2005, 44-48.

oletettujen ennakkoluulojen) varaan. On ylipäänsä riskialtista olettaa seurakuntalaisten uskon määrää, laatua tai odotuksia. Mitä rohkeammin kirkollisen toimituksen sanat ja teot ilmaisevat Jumalan hyvyyttä ja rakkautta kaikkia kohtaan, sitä vahvemmin ne puhuttelevat kaikkia ihmisiä.

Kirkollisten toimitusten yhtenä tarkoituksena on rohkaista ja vahvistaa niitä seurakuntalaisia, jotka kokevat etäänntyneensä seurakunnasta ja sen uskosta. Jokainen toimitus todistaa Jumalan rakkaudesta sanoin ja teoin. Jokainen toimitus kutsuu Kristuksen ja hänen kirkkonsa yhteyteen.

Kun kirkkoon kuulumaton kantasuomalainen aikuinen tai toisesta kulttuurista Suomeen muuttanut kastetaan, paikalla on usein laaja joukko omaisia. Sama koskee tietysti muitakin pyhiä toimituksia. Siksi kasuaalit toimitetaan yhä useammin lähetystilanteessa.

7. Sakramentaalisuus ja karismaattisuus. Jokaisella toimituksella on oma erityinen luonne. Yhteistä kaikille on se, että kaikki kirkon pyhät toimitukset välittävät Jumalan hyviä lahjoja ja ovat tässä mielessä sakramentaalisia. Vaikka luterilaisessa perinteessä vain kastetta ja ehtoollista on pidetty varsinaisina sakramentteina – ne sisältävät Kristuksen asetuksen, armonlupauksen ja aineen (vesi, leipä, viini) – kaikissa kirkollisissa toimituksissa on kyse Kristuksen todellisesta läsnäolosta seurakunnan keskellä (reaalipreesenssi). Kaikissa toimituksissa Pyhä Henki toimii sanan välityksellä. Tässä mielessä ne kaikki ovat karismaattisia.¹²

Tällä olennaisia seurauksia. Esimerkiksi konfirmaatiota tai avioliittoon vihkimistä ei tule antropologisoida ja kaventaa pitämällä niitä vain oikeudellisina toimina tai vain ihmisen psyykkistä hyvinvointia tukevana siirtymäriitteinä – vaikka niillä voi olla myös oikeudellisia ja psyykkisiä seuraamuksia. Kasuaalit ovat kirkon pyhiä toimituksia, jotka perustuvat Jumalan sanaan, käskyyn ja lupaukseen ja joissa Jumala itse jakaa lahjojaan.

Jotta kaikkien toimitusten sakramentaalisuus ja karismaattisuus voidaan ymmärtää, on jo tässä vaiheessa annettava alustava kuvaus keskeisimpien toimitusten merkityksestä.¹³

Kaste perustuu Kristuksen käskyyn ja on kristittynä olemisen perusta (Matt 28:18-20). Siinä ihminen otetaan Kristuksen ja hänen kirkkonsa yhteyteen. Kristuksen käskyn ja armonlupauksen takia kasteella on täysin ainutlaatuinen asema: se on kaikkien kirkollisten toimitusten äiti, ihmisen henkilökohtainen helluntai ja koko kristillisen elämän perusta.

Rippi perustuu Kristuksen lupaukseen (Joh. 20:22). Siinä Jumala lahjoittaa katuvalle syntien anteeksiantamuksen ja uudistaa häntä. Konfirmaatioissa vahvistetaan kastetun uskoa (eikä siis kastetta) siunaamalla hänet ja rukoilemalla hänen puolestaan. Samalla konfirmoitava tunnustaa itse sen uskon, johon hänet on lapsena kastettu ja ottaa vastaan ehtoollisen sakramentin. Avioliitto on Jumalan asettama (Matt. 19:6), ja vihkimisessä siunataan

---

¹² Opas 2006, 9. Lempiäinen 2004, 15.

¹³ Esimerkiksi Opas 2006 sisältää tiivistetyn ja Lempiäinen 2004 laajemman kuvauksen kunkin toimituksen teologisesta merkityksestä.

puolisoiden solmima liitto (eikä siis vain rakkautta).¹⁴ Samalla vahvistetaan kihlaparia evankeliumilla ja rukoillaan heidän puolestaan. Sairaana puolesta rukoileminen ja öljyllä voitelu ovat apostolinen käytäntö, jossa vahvistetaan evankeliumin, rukouksen ja öljyllä voitelun kautta sairastavaa ja hänen luottamustaan Jumalan läsnäoloon (Jaak. 5:14-15). Hautaan siunaamisessa vainajalle tehdään viimeinen palvelus ja hänet annetaan armollisen Jumalan haltuun: "Isä, sinun käsiisi minä annan henkeni" (Ps. 31; Luuk. 23:46). Ruumis haudataan maahan, vainajan puolesta rukoillaan ja surevia lohdutetaan ylösnousemuksen toivolla.

Virkaan vihkimisen olennaiset elementit ovat kutsu, vihkiminen ja lähettäminen: kutsutuille välitetään kirkon hengellinen virka rukouksen ja kätenpäällepanemisen kautta ja heidät lähetetään palvelemaan Kristuksen kirkkoa. "Älä lyö laimin armolahjaa (kreik. *kharisma*), jonka sait silloin, kun vanhimmat profeettain sanojen perusteella panivat kätensä sinun päällesi" (1. Tim. 4:14). Luterilaisessa teologiassa voidaan puhua (aristotelisen filosofian käsitteistön sijasta) raamatullisin termein *karismasta* eli Pyhän Hengen armolahjasta. Kirkon virkaan vihkiminen välittää "vihkimyksen armon" (*gratia ordinationis*). Se annetaan tukemaan ja vahvistamaan kirkon virkaan vihittyä seurakunnan palvelutehtävässä. Sitä ei siis anneta henkilökohtaiseksi etuoikeudeksi korvaamaan tai täydentämään kasteessa saatua Pyhän Hengen lahjaa, vaan seurakuntayhteisön rakentamista ja seurakuntalaisten pelastumista varten.¹⁵

Kaste ja ehtoollinen välittävät pelastavan armon, mutta ihminen tarvitsee jatkuvasti kasvamista armossa, ja siksi myös ihmisen pyhitystä palvelevat kirkon pyhät toimitukset ovat tärkeitä. Edes luterilaisuuden omista lähtökohdista käsin ei ole syytä tehdä jyrkkää eroa sakramenttien ja ei-sakramenttien välille. Myöhemmin vakiintunut tapa rajata sakramenttien lukumäärä kahteen perustuu aivan tiettyyn myöhäiskeskiaikaiseen keskusteluun sakramentin määritelmästä. Jos määritelmää lavennetaan koskemaan kaikkea, mihin liittyy Jumalan käsky ja lupaus, silloin myös sakramentin määritelmä laajenee. Silloin voi olla helpompi nähdä pappisvihkimykseen, avioliittoon vihkimiseen ja jopa rukoukseen liittyvä sakramentaalinen ulottuvuus: ne kaikki välittävät Jumalan lahjoja, kuten Augsburgin tunnustuksen puolustus huomauttaa:

Loppujen lopuksi, jos sakramenttien joukkoon pitäisi lukea kaikki se, mikä perustuu Jumalan käskyyn ja mihin liittyy lupauksia, miksi emme lisäisi siihen vielä rukoustakin – sitä jos mitä voitaisiin sanoa sakramentiksi. Perustuuhan se Jumalan käskyyn, ja siihen liittyy monia lupauksia. Sen korottaminen sakramenttien joukkoon lisäisi sen arvostusta ja kehottaisi ihmisiä rukoilemaan. Sakramentiksi voitaisiin laskea myös almujen anto ja koettelemukset – nekin merkkejä, joihin Jumala on liittänyt lupauksia. Jääköön tämä kuitenkin sikseen! Eihän kukaan järkevä rupea rettelöimään lukumäärästä tai sanoista, kunhan vain säilytetään kaikki se, mikä

¹⁴ "Jumalan siunauksen kohteena on se liitto, jonka puoliset solmivat." Rakkauten lahja 68. Avioliiton teologiasta on 2000-luvulla noin kymmenkunta kirkolliskokouksen ja piispainkokouksen selvitystä.

¹⁵ Varhaisista luterilaisista teologeista "vihkimyksen armosta" (*gratia ordinationis*) ja Pyhän Hengen lahjasta vihkimyksen yhteydessä puhuivat 1500-luvulla esimerkiksi Nicolaus Selnecker, Martin Chemnitz, Valentin Ernst Löscher ja Johannes Mathesius. Kasvavaa yhteyttä § 75.

perustuu Jumalan käskyyn ja mihin liittyy lupauksia. Tärkeämpää on ymmärtää, millä tavoin sakramenteja on käytettävä.¹⁶

8. Kirkolliset toimitukset rukouksena. Jumalan sanan rinnalla rukous on kirkollisten toimitusten toinen kantava rakennusaines. ”Kaikki, minkä Jumala on luonut, on hyvää, eikä siitä tarvitse hylätä mitään, kun se otetaan kiittäen vastaan. Jumalan sana ja rukous pyhittävät sen” (1. Tim. 4:4-5).

Rukous perustuu Jumalan käskyyn ja lupaukseen. Uuden testamentin mukaan Jeesus rukoili paljon (Luuk 6:12; 11:1 ja 22:39). Hän kehotti seuraajiaan: ”Aina tulee rukoilla, koskaan lannistumatta” (Luuk. 18.1). Jeesuksen opettama Isä meidän -rukous kuuluu käytännössä kaikkiin jumalanpalveluksiin ja kirkollisiin toimituksiin. Korotettuna Herrana Kristus rukoilee seurakunnan puolesta (Room 8:34). Ja kun seurakunta ei tiedä, kuinka rukoilla, Pyhä Henki hoitaa sanatonta rukouspalvelusta seurakunnan puolesta (Room:8:26).¹⁷

Jumalan käskyn ja lupauksen lisäksi rukous perustuu myös ihmisen iloon ja hätään. Kun ihmiselle tapahtuu jotakin hyvää, hän etsii, tietoisesti tai tietämättä, kohdetta kiitollisuudelleen. Kun ihminen joutuu vaaraan tai hänelle tapahtuu jotakin pahaa, hän etsii usein apua ylhäältä. Kristillinen usko antaa kohteen kiitollisuudelle. Vastoinkäymisissä se rohkaisee turvautumaan Jumalaan. Molemmat ilmenevät rukouksena, yksityisenä ja yhteisenä.

Jumalanpalvelusten ja kirkollisten toimitusten yhteydessä rukoukset rakentuvat erityisesti muistamisen (anamneesi) ja avuksi huutamisen (epikleesi) varaan.¹⁸ Rukouksia ei aloiteta heti pyynnöllä, vaan Jumalan pelastavien tekojen muistamisella. Tällaista liturgista muistamista ei pidä ymmärtää ”sen kertomisena Jumalalle, minkä hän jo tietää” – tällainen nuiva lähtökohta trivialisoi rukouksen. Tietenkin Jumala tietää kaiken ja silti hän on käskenyt meidän rukoilla. Kyse ei ole myöskään seurakuntalaisten opettamisesta.

Jumalan pelastavien tekojen muistaminen liturgisessa rukouksessa suojelee Jumalakeskeisyyttä ja varjelee vääränlaiselta ihmiskeskeisyydeltä. Muistaminen merkitsee *representatiota*, jossa Jumalan pelastavat teot tuleva läsnä oleviksi tässä ja nyt. Jumalan toiminta historiassa antaa myös syyn ja perustelun turvautua häneen tänään. ”Kristus, sinä rakkauden lähde. Sinä pyhitit kerran Kaanaan häät läsnäolollasi, ole läsnä myös tässä hääjuhlassa, jossa NN ja NN solmivat avioliiton” (avioliittoon vihkiminen). Myös vanhurskauttamisopin kannalta on olennaista, että seurakunta vetoaa ihmisten saavutusten sijasta siihen hyvään, mitä Jumala on tehnyt meille. Esimerkiksi hautausrukouksessa ei vedota vainajan ansioihin, vaan Kristuksen tekoihin: ”Uskollinen Herra ja Vapahtaja, sinä olet lunastanut hänet pyhällä ja kalliilla verelläsi, vie hänet sisälle Jumalan kirkkauteen ja pyhiesi joukkoon nimesi tähden.”

Muistaminen johtaa pyytämiseen. Toimitukseen kuuluva pyyntörukous eli epikleesi on teologisesti kaikkein tärkein ja ladatuin: se, mitä lahjoja tässä rukouksessa pyydetään, kertoo

¹⁶ Apologia XIII, 16-17.

¹⁷ Perustelut 56-57. Opas 2006, 10.

¹⁸ Muistamista (anamneesi) ja pyytämistä (epikleesi) liturgisen rukouksen kulmakivinä käsittelee mm. Perustelut 47-51.

konkreettisesti, mitkä kirkko uskoo toimituksen välittävän. Siksi epikleesirukouksen täytyy olla kirkon uskonkäsityksen mukainen. On ongelmallista, jos pappi pienentää, sensuroi, muuttaa tai korjaa tätä rukousta omien mieltymystensä pohjalta. Yhtä tärkeää on, että epikleesi ei ole liian varovainen, epämääräinen tai arasteleva – tällöin Jumalan lahjat jäisivät piiloon.

Pyyntörukousta ei tule myöskään asettaa vastakkain Jumalan sanan lupauksen kanssa, kuten jotkut ovat halunneet tehdä jopa Lutheriin vedoten. Lutherin päinvastoin liittyy siihen klassiseen käsitykseen, että juuri sitä, mitä Jumala sanassaan lupaa, ihmisen pitää myös rukoilla. Tämä käy ilmi vaikkapa Lutherin selityksessä Isä meidän -rukouksen ”pyhitetty olkoon sinun nimesi” ja ”tulkoon sinun valtakuntasi” -pyyntöihin: ”Jumalan nimi on itsessään pyhä ja me kuitenkin pyydämme, että se olisi myös meidän keskuudessamme. Aivan samoin Jumalan valtakunta tulee itsestään ilman rukouksiammekin, ja silti me pyydämme, että se tulisi meidän luoksemme.”

Nykyisessä toimitusten kirjassa epikleesirukous on usein messun kollehtarukousta vastaavassa kohdassa. Siksi onkin ruvettu puhumaan esimerkiksi kaste- tai hautauskollehtarukouksesta. Toimitusten kollehtarukoukset ovat käsikirjassa hyvin niukkoja. Useimmat kestävät luettuna vain noin 30 sekuntia. Esimerkiksi kastekollehdassa Jumalan lupaukset ja lahjat on ikään kuin hajotettu eri rukousvaihtoehtoihin. Ehkäpä tällaisella minimalismilla on haluttu suojella seurakuntalaisia pitkästyimiseltä. Voi kuitenkin kysyä, onko perusteltua suojella seurakuntalaisia Jumalan lahjojen pyytämiseltä? Mikä voisi kirkollisessa toimituksessa on tärkeämpää kuin turvautua rukouksessa Jumalaan ja pyytää häneltä rohkeasti sitä, mitä hän sanassaan lupaa?

Nykyisessä toimitusten kirjassa toinen keskeinen rukous on esirukous. Se on usein päätösoasassa ennen Isä meidän -rukousta ja Herran siunausta. Tämä esirukous on toimituskeskustelun ja toimituksen puheen rinnalla yksi tärkeimmistä kohdista, joissa ihmisten elämäntilanteen tulisi päästä esille. Kun näiden elämäntilanteiden kirjo on ainutlaatuinen eikä kahta täysin vastaavaa tilannetta ole, olisi pohdittava, tulisiko esirukousvaihtoehtoja lisätä vai olisiko sittenkin perustellumpaa, että pappeja rohkaistaisiin kirjoittamaan esirukous kuhunkin tilanteeseen itse, mahdollisesti yhdessä asianomaisten seurakuntalaisten kanssa.

Merkitystä on myös rukouksen aloittavalla puhuttelulla. Nykyisen käsikirjan puhuttelut muistuttavat lännen kirkon minimalistista tapaa: ”Kaikkivaltias Jumala” tai ”Jumala, taivaallinen Isä”. Idän kirkkojen perinteessä puhuttelu on usein huomattavasti rikkaampaa: ”Taivaallinen kuningas, Lohduttaja, totuuden Henki, joka paikassa oleva ja kaikki täyttävä, hyvyyden lähde ja elämän antaja.” Lännen kirkon tapa on tiivis, mutta se voi olla myös töksähtävä ja kaventava. Saavatko tilaa vain valtaa ja maskuliinisia ominaisuuksia ilmaisevat Jumalan ominaisuudet? Jäävätkö monet Raamatun rikkaat kielikuvat Jumalasta varjoon? Itäisten riitusten rikkaat ja Raamattuun pohjaavat puhuttelut avaavat Jumalasta erilaisia, usein paradoksaalisia ulottuvuuksia. Siten ne voivat puhutella myös modernia ihmisistä yllättävällä tavalla.

9. Kontekstuaalisuus. Kirkolliset toimitukset liittyvät perheiden ja sukujen elämäntilanteisiin. Kontekstilla tarkoitetaan tavallisesti jonkin *tekstikohdan kirjallista ympäristöä* eli asiayhteyttä syntytilanteeseen ja muuhun kokonaisuuteen. Hermeneutiikasta se on laajentunut pastoraaliseen teologiaan tarkoittamaan sitä usein monimutkaista *elämäntilanteen ympäristöä* ja ihmissuhteiden kudelmia, jossa kukin yksilö, perhe ja suku viettää ainutkertaista juhlaansa. Papilta vaaditaan suurta pastoraalista herkkyyttä, jotta hän osaa ottaa huomioon asianomaisten elämäntilanteen mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Myös kirkkokäsikirjalta vaaditaan sopivaa joustavuutta ja riittävästi vaihtoehtoja. Kunkin toimituksen sisältö on sama. Mutta jokainen toimitus on ainutkertainen tapahtuma.¹⁹

10. Vuoropuhelu. Kasuaalien luonteeseen kuuluu vuoropuhelu ihmisen elämän ja Jumalan todellisuuden välillä. Ihminen kohtaa olemassaolon perimmäiset kysymykset, ilot ja ahdistukset, erityisesti elämän käännekohtissa. Kirkollisissa toimituksissa niiden keskelle tuodaan Jumalan sana ja rukous. Martti Lutherin kiteytys jumalanpalveluksen dialogisesta luonteesta sopii hyvin myös kirkollisiin toimituksiin: ”Rakas Herramme itse puhuu meille pyhässä sanassaan ja me puhumme hänelle rukouksin ja kiitosvirsin.”²⁰ Siksi on tärkeää, että seurakuntalaiset voivat osallistua toimituksen osiin eri tavoin: laulamalla virsiä, lausumalla rukouksia, vastaamalla vuorotervehdyksiin, tekemällä ristinmerkin, toimimalla lukukappaleiden lukijana ja niin edelleen. Tämä edellyttää hengellistä kasvatusta ja opetusta, varhaisen kirkon kielellä mystagogiaa, opastusta pyhiin salaisuuksiin.²¹

11. Yhteinen pappuus. Kirkollisiin toimituksiin osallistuvat ovat seurakunta, joka toteuttaa kasteeseen perustuvaa yhteistä pappettaan (1. Piet. 2:5-9). He eivät ole mykkä yleisö eivätkä ulkopuolisia tarkkailijoita. Seurakuntalaiset osallistuvat toimituksiin rukoilemalla, laulamalla virsiä, lausumalla yhteisiä osia, elein ja evankeliumia kuulemalla. He osallistuvat toimituksiin myös erilaisissa palvelutehtävissä, kuten Raamatun lukukappaleiden ja rukousten lukijoina. Näin seurakunnasta tulee liturgian subjekti. Kirkon virkaan vihityn papin tehtävänä on palvella tätä seurakuntaa.²²

Käsikirjan kaava ja yhteiset tavat helpottavat yhteistä osallistumista. Kun rippikoulussa opetellaan esimerkiksi uskontunnustus, Isä meidän -rukous ja joitakin keskeisiä virsiä, seurakuntalaisten on helpompaa myöhemmin osallistua toimitusten osien lausumiseen ja laulamiseen. Käsikirjan kaavat löytyvät verkosta, mikä auttaa valmistamaan käsiohjelman aiempaa helpommin.

Vaikka jumalanpalvelusuudistuksessa pyrittiin vahvistamaan seurakuntalaisten mahdollisuutta osallistua toimitukseen, tässä tavoitteessa riittää yhä kehitettävää.

12. Kokonaisvaltaisuus. Kasuaalit puhuttelevat koko ihmistä ja kaikkia aisteja. Siksi niihin kuuluu sanan julistusta, rukousta, musiikkia, symbolisia tekoja ja liturgisia eleitä. Esimerkiksi kasteessa vaellellaan vettä ja otetaan kastettu lapsi syliin. Konfirmaatiossa ja vihkimyksissä

---

¹⁹ Kontekstuaalisuudesta ks. Perustelut 51-53. Opas 2006, 11-12. Hytönen 2005, 60-62.

²⁰ WA 49, 588, 15-18. Sitaatti on ensimmäisenä evankelisena kirkkotilana pidetyn Torgaun linnankirkon vihkimisjumalanpalveluksen saarnasta. Kirkollisten toimitusten dialogisesta luonteesta, ks. Opas 2006, 10.

²¹ Perustelut 58-62.

²² Perustelut 59. Opas 2006, 11. Hytönen 2005, 53.

ihminen siunataan konkreettisesti koskettamalla hänen päätänsä päätä. Avioliittoon vihkimisessä puoliset polvistuvat alttarilla. Hautauksessa pappi piirtää arkunkannelle hiekkaristin.²³

Luterilainen reformaatio pyrki karsimaan eräitä riittejä, jotka vaikuttivat vanhurskauttamisopin kannalta kyseenalaisilta. Myöhemmin vuosisatoina tämä johti vääränlaiseen pedagogisointiin: mitä enemmän riittejä karsittiin, sitä hallitsemamman aseman evankeliumin suullinen opettaminen sai. Ankarimman puhdasoppisuuden ja valistuksen rationalismin aikana seurakunta samaistui kouluun ja kirkollinen toimitus oppituntiin. Toimituksesta tuli sanatapahtuma, jonka ytimenä oli puhe. Muu saatettiin nähdä pelkkänä kehyksenä. Suomessa hengellisyys on ollut pitkään sanakeskeistä ja vähäeleistä.²⁴

Pedagogisoinnilla ja puhumisen ylivallassa on hankalia seurauksia. Kirkollisessa toimituksessa ihmisen kyky keskittyä kuuntelemaan puhetta on rajallinen. Kastemaljan ääressä vanhemmat jännittävät usein itkevää lasta. Vihkialttarilla verensokeri laskee ja stressi purkaantuu. Ruumisarkun edessä suru tuntuu sumentavan ajatukset. Tällaisissa tilanteissa seurakuntalainen tuskin kykenee keskittymään kovin pitkän puheen vastaanottamiseen. Mitä enemmän toimituksen ”onnistuminen” on kiinni papin toimituspuheesta, sitä enemmän se kasaa paineita papin harteille.

Sanojen inflaatiosta huolimatta oikea ratkaisu sanan kirkolle ei voi olla toimituspuheesta luopuminen tai edes sen laimentaminen. Puheella on yhä paikkansa – mutta sen rinnalle tarvitaan rikasta liturgiaa. Ekumeeninen liturginen liike on auttanut myös luterilaisia kirkkoja ymmärtämään uudelleen riittien, symbolien ja eleiden voiman. Kirkollisissa toimituksissa tulisi löytää – toimituspuheen rinnalle – uudelleen symbolien kieli.

Viimeisissä käsikirjauudistuksissa kastekaavaan on tullut muun muassa kastekynttilän sytyttäminen ja kastetun lapsen syliin ottaminen. Vuoden 2003 käsikirjaan sisältyi mahdollisuus öljyllä voiteluun sairaan luona toimitettavassa rukoushetkessä. Tuhkamessu, jouluyön messu ja pääsiäisyön messu ovat rikastuttaneet jumalanpalveluselämää ja tavoittaneet uusia ihmisiä.

Suomessa kirkollisten toimitusten kehittämisen yhteydessä tulisi tutkia esimerkiksi *öljyn* käyttöä konfirmaatioissa ja vihkimistoimituksissa. Öljyn käytöllä on vahva raamatullinen tausta. Konfirmaatioon liittyy sekä ortodoksisessa että katolisessa kirkossa tuoksuvan krismoöljyn käyttö. Ortodoksisessa mirhavoitelussa pappi siunaa ihmisen sivelemällä öljyssä kastetulla siveltimellä ristinmerkin muun muassa otsaan, rintaan, käsin ja jalkoihin. Katolisessa ja anglikaanisessa konfirmaatioissa tehdään ristimerkki konfirmoitavan otsaan. Teologisesti öljyn käyttö olisi mahdollista meillä myös kirkon vihkimisessä, siitähän muistuttavat ympyröidyt vihkiristit monien kirkkojen seinissä.

Vesi on Jumalan siunauksen ja puhtaaksi pesemisen symboli. Ihminen kastetaan vettä käyttäen kolmiyhteisen Jumalan nimeen. Muissa kirkoissa veden pirsrottamista käytetään

---

²³ Liturgisista symboleista ja riiteistä näkyvänä sanana ks. esim. Mannermaa 1996 sekä Hytönen 2005, 244-254.

²⁴ Tähän kapeutumisen ongelmaan kiinnittää huomiota myös Perustelut 44.

muun muassa kodin siunaamisessa ja hautajaisissa. Periaatteessa olisi siten mahdollista tutkia myös veden käyttöä erilaisissa siunaustoimituksissa. Luterilaisen teologian omistakaan lähtökohdista ei ole estettä öljyn ja veden, näiden raamatullisten elementtien, rikkaammalle käytölle.

13. Siirtymäriitti. Kasuaalit ovat elämän käännekohtiin liittyvinä toimituksina myös siirtymäriittejä. Kaikissa kulttuureissa ihminen on pyrkinyt viettämään elämänsä käännekohtissa erilaisia juhlahetkiä. Ulkoisina tapahtumina riitit tekevät näkymättömän näkyväksi ja abstraktin konkreettiseksi. Ne auttavat meitä irrottautumaan vanhasta ja siirtymään uuteen. Siksi niillä tärkeä merkitys sosiaalisesti, psykologisesti ja terapeuttisesti niin yksilölle kuin yhteisöllekin. Kirkon pyhissä toimituksissa ihmisten tärkeisiin elämänvaiheisiin tuodaan Jumalan sana ja yhteinen rukous. Useimmat kirkon pyhät toimitukset perustuvat Jumalan sanaan, käskyyn tai lupaukseen, eikä niitä ole siten lähtökohteisesti "keksitty" tai "kehitelty" esimerkiksi ihmisten sosiaalisten ja emotionaalisten tarpeiden tyydyttämiseksi. Silti niillä on tärkeä merkitys myös antropologisesti: ne tukevat yhteisöllisyyttä ja ihmisen kokonaisvaltaista hyvinvointia.²⁵

14. Pahan valtaa vastaan. Monet perheen juhlat vietetään onnellisissa merkeissä. Jotakin hyvää on tapahtunut, ja siksi kokoonnutaan yhteen. Kirkko tahtoo liittyä tähän iloon ja kiitollisuuteen. Kasteeseen, konfirmaatioon ja vihkimiseen usein liittyvät idylliset mielikuvat voivat kuitenkin peittää alleen elämän traagisemman puolen: ihmisten elämässä myös lankeemus ja kärsimys ovat totta. Luterilaisuuden perusvakaumuksiin kuuluu, ettei ihminen voi pelastaa itse itseään. Itsekkyys ja epäusko varjostavat jokaisen elämää. Langenneena ihminen tarvitsee apua ulkopuolelta ja on tästä riippuvainen alusta loppuun saakka.

Kirkollisissa toimituksissa asetutaan aina myös synnin, kuoleman ja Saatanan valtaa vastaan.²⁶ Kasteessa ihminen siirretään kadotuksen alta taivaan perilliseksi.²⁷ Konfirmaatiota, ihmisen uskon vahvistamista, tarvitaan, koska langenneessa maailmassa ihminen on jatkuvasti vaarassa menettää uskonsa. Moni avioliittoon aikova vaistoaa intuitiivisesti, että omaa etua etsivälle ihmiselle avioliitossa eläminen ja rakkaudessa kasvaminen ovat vaikeita asioita, ja siksi avioliiton solmimiseen pyydetään Jumalan siunausta ja seurakunnan esirukousta.²⁸ Uudessa testamentissa kuolema ei ole vain elämän

---

²⁵ Opas 2006, 12-13. Katekismuksessa kysymystä pahan vallasta käsitellään Isä meidän rukousten "älä saata meitä kiusaukseen" ja "päästä meidät pahasta" kohdissa 31-32 §. Kiusausten ja pahan lähteenä pidetään sekä omaa itsekkyyttä että persoonallista pahaa, Saatanaa. Silti "emme osaa selittää, miksi Jumala on sallinut pahan syntyä ja miksi hän sietää sen mahtia." Kun rukoilemme Kristuksen opettamin sanoin, "luotamme Jumalaan, joka yksin kykenee voittamaan pahan ja päästämään meidät sen orjuudesta."

²⁶ Opas 2006, 8.

²⁷ Luther perustelee Iso Katekismuksessa kasteen positiivisesti Kristuksen kastekäskyn perusteella. Samalla kaste on myös vapautumista pahan vallasta: "Nyt siis käsitämme, miten äärettömän suurenmoinen asia kaste on. Se tempaa meidät Perkeleen kidasta, omistaa meidät Jumalalle, kukistaa synnin ja ottaa sen pois. Joka päivä se sitten vahvistaa uutta ihmistä ja jatkaa vaikutustaan, kunnes pääsemme tämä elämän kurjuudesta iankaikkiseen ihanuuteen. Siksi jokaisen on pidettävä kastetta joka päivä päälle puettavana vaatteena."

²⁸ Luther viittaa tähän kokemukseen Avioliittoon vihkimisen kaavassaan: "Seikkahan on itsestään selvä. Kun joku pyytää papilta tai piispalta esirukousta ja siunausta, hän osoittaa sillä, – vaikkei sitä ääneen sanoisikaan – että hän on antautumassa vaaralle alttiiksi ja tarvitsee kipeästi Jumalan siunausta ja seurakunnan esirukousta

luonnollinen loppu, vaan tappio, synnin rangaistus ja turmiovalta, joka varjostaa kaikkea elämää (Room. 1:32; 5:12; 6:23; Matt. 15:4; 1. Joh. 5:16). Pastoraalisesti ei ole viisasta piehtaroida synnissä ja kärsimyksessä. Mutta yhtä yksisilmäistä olisi nähdä vain elämän pörröinen puoli. Kun kirkollisissa toimituksissa turvaudutaan Jumalaan, käydään samalla aina myös taisteluun epäuskoa, kyynisyyttä, itsekkyyttä, epätoivoa ja kaikkia pahan valtoja vastaan.

Nykyaikana tiede on auttanut selittämään ja hoitamaan erilaisia mielen sairauksia. Papin tai seurakunnan työntekijän ammattitaitoon kuuluu oppia tunnistamaan mielenterveysongelmia. Kirkollisia toimituksia ei pidä käyttää esimerkiksi psykoosien tai muiden mielenterveysongelmien hoitomuotona. Toisaalta rukouksesta ei voi tehdä vain terveille tarkoitettua etuoikeutta. Kaikkien kanssa ja puolesta on lupa rukoilla. Joskus pappiin voi ottaa yhteyttä myös ihminen, joka kertoo olevansa mieleltään terve, mutta kärsivänsä pahan vallan vaikutuksesta elämässään. Hänellä voi olla taustaa erilaisissa okkultismin tai spiritualismin muodoissa. Papin on kohdattava ihminen kunnioittavasti. Hänen on arvioitava huolellisesti oikea auttamisen tapa. Mielen sairauksien tutkiminen ja hoitaminen kuuluu aina terveydenhoidon ammattilaisille. Jos ihminen on psyykkisesti koosteinen, täysi-ikäinen ja pyytää esirukousta vapaaehtoisesti, pappi tai seurakunnan työntekijä voi rukoilla hänen puolestaan ja lukea sopivia Raamatun lupauksia. Pyynnöstä pappi voi myös viettää ehtoollista tai toimittaa kodin siunaamisen. Siellä, missä luetaan Jumalan sanaa ja turvaudutaan häneen rukouksessa, hänen hyvyytensä, rakkautensa ja voimansa on läsnä. Siellä myös syntyy iloa, rauhaa ja rakkautta.

15. Kiitollisuus vastakulttuurina. Nykyisen psykologisen tutkimuksen mukaan kiitollisuus ja siihen liittyvä ilo on avain kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin. Tämä pätee sekä yksilöön että yhteisöön. Antropologisesti kiitollisuus (engl. *gratitude*) syntyy erityisesti kahdesta havainnosta: 1) saan jotain hyvää ulkopuolelta ja 2) saan jotain hyvää lahjaksi (lat. *gratia*) eli ilmaiseksi, en omista ansioista tai minulle kuuluvien oikeuksien perusteella.²⁹ Psykologisten tutkimusten mukaan kiitollisuus, kun sitä harjoitetaan säännöllisesti, vahvistaa positiivisia tunteita: se vahvistaa sosiaalista yhteenkuuluvuutta, myötätuntoa toisiin ihmisiin, uskoa omaan kykyihinkin ja toivoa tulevaisuuteen. Se vahvistaa myönteisiä tunteita ja ehkäisee kateutta, katkeruutta ja masennusta.

Koska kiitollisuus syntyy hyvästä, jonka saan ulkopuolelta ilmaiseksi lahjaksi, se on vaativaa. Monissa länsimaisissa ajatustottumuksissa aidolle kiitollisuudelle ei tahdo löytyä paikkaa. Esimerkiksi ääri-individualismissa ihminen pitää itseään oman onnen seppänä. Joissakin poliittisissa ajattelumuodoissa maailma nähdään sortajien temmelyskenttänä ja sortavien rakenteiden murheenlaaksona. Kulutusyhteiskunnassa ihminen oppii helposti vain tahtomaan lisää ja omistamaan enemmän. Kiitollisuus haastaa kaikki tällaiset mielenmaisemat. Se ohjaa kiinnittämään huomiomme siihen, mitä hyvää meillä jo on ja mitä olemme saaneet lahjaksi.

---

siihen säätyyn, johon on astumassa. Jokapäiväinen kokemuskin opettaa, mitä kaikkea kauheutta Perkele saa avioliiton piirissä aikaan: aviorikoksia, uskottomuutta, epäsofiaa ja vaikka mitä surkeutta.”

²⁹ Kiitollisuuden psykologiasta lähemmin Emmons 2008 ja Emmons & Afshar 2021.

Koko kristillinen usko, elämä ja rukous voidaan nähdä kiitollisena vastauksena siihen hyvään, mitä Jumala on tehnyt ja mitä hän jatkavasti antaa. Liturgian asianmukaisuutta tai epäasianmukaisuutta voidaan arvioida sen perusteella, miten vahvasti se heijastaa tai ei heijasta kiitollisuutta Jumalan lahjoista. Kiitollisuus ei sulje pois kärsimystä. Myös vastoinkäymisten keskellä ihmisellä on lupa olla kiitollinen siitä, mikä kaikesta huolimatta on hyvin. Kiitollisuus on myös aktivoiva voima: ilmainen lahja herättää halun antaa vastalahja, niin sanotusti laittaa hyvä kiertämään. Tämä antaa suunnan myös kristilliselle sosiaalietiikalle.³⁰

16. Uskon ja rukouksen lain yhteenkuuluvuus. Se, miten kirkko uskoo ja se, miten kirkko rukoilee, kuuluvat yhteen. Varhaisessa kirkossa tämä ilmaistiin sanomalla, että uskon lain (lex credendi) ja rukouksen lain (lex orandi/supplicandi) tulee olla sopusoinnussa. Tämä tietoisuus näkyy vaikkapa Augsburgin tunnustuksessa siten, että kirkon autenttista Raamatun tulkintaa perustellaan myös varhaisilla liturgisilla teksteillä. Lisäksi Tunnustus esittää aluksi positiivisen opin (artiklat 1-21) ja sen jälkeen niiden kanssa ristiriidassa olevat jumalanpalvelustavat ja seurakunnista poistetut käytännöt (artiklat 22-28). Mutta kumpi on ensisijainen, uskon vai rukouksen laki?

Monissa protestanttisen teologian malleissa on ajateltu, että tunnustustekstit ja akateemisen dogmatiikan teokset ovat teologian primaarilähteitä, joissa määritellään kirkon usko eli se, miten kirkko Raamatun perusteella uskoo ja opettaa. Liturgiaa ja rukousta on voitu pitää opillisille tunnustusteksteille alisteisina tai toissijaisina. Tämän seurauksena kirkkokäsikirjoja saatetaan pitää aikasidonnaisia, niitä muutellaan lyhyellä syklillä, ne ovat hyvin väljiä tai niille ei ole nähty tarvetta ollenkaan.

Nykyisin monet korostavat vahvempaa vuorovaikutusta uskon lain ja rukouksen lain välillä. Rukouksen laille halutaan antaa korkeampi arvo: jumalanpalvelusten ja kirkon pyhien toimitusten rukouksia ja riittejä pidetään teologian primaarilähteenä, joka ei vain perästä päin heijasta kirkon oppia, vaan joka suoraan ja sellaisenaan ilmaisee sitä. Ortodoksi saattaa pitää *Johannes Khrysostomoksen liturgian* tai kirkollisten toimitusten kirjan eli *Euchologionin* tekstejä arvovaltaisempina kuin paikalliskirkon katekismusta. Anglikaanisessa kirkossa vanha käsikirja *The Book of Common Prayer* on saanut tunnustuskirjan aseman. Apostolinen uskontunnustus on yhtä aikaa sekä Jumalaa ylistävä liturginen teksti että kirkon uskon opillinen tiivistys. Katolinen Aidan Kavanah ja ortodoksinen Alexander Schmemmann ovat korostaneet, että varhaisessa kirkossa teologian ensisijaisena lähteenä (theologia prima) pidettiin liturgiaa. Analyytisesti erittelevä akateeminen teologia on sekundaariteologiaa (theologia secunda) ja kirkossa edelliselle alisteinen. Nykyisessä Raamatun tutkimuksessa korostetaan, että Uuden testamentin tekstit syntyivät palvovan ja rukoilevan seurakunnan keskellä ja niitä varten.³¹

17. Kirkko säätelee pyhiä toimituksia. Kirkolliset toimitukset perustuvat kirkon uskoon ja ilmaisevat sitä. Ne tapahtuvat kirkossa, eivät sen ulkopuolella. Tästä seuraa, että kirkko

³⁰ Vaikkapa Franciscus Assisilaisen *Aurinkolaulu*, Dietrich Bonhoefferin virsi *Hyvyyden voiman ihmeellisen suojaan* ja metropoliitta Trifonin *Akatistos*-hymni ovat esimerkkejä toivorikkaista teksteistä, jotka ovat syntyneet kärsimyksen keskellä. Kristinuskosta kiitollisuuden kulttuurin luojana, ks. Jolkkonen 2022, 247-267.

³¹ Kavanagh 1992, 73-95. Schmemmann 1994.

myös säättää toimituksista. Tämä tapahtuu erityisesti kirkkojärjestyksessä, kirkkokäsikirjassa sekä jumalanpalveluselämän oppaissa. Kirkkojärjestyksen mukaan ”jumalanpalvelukset on pidettävä ja kirkolliset toimitukset suoritettava kirkkokäsikirjan mukaisesti.” Saarnan ”on oltava kirkon tunnustuksen mukainen” eikä se saa sisältää sopimatonta viittausta henkilöön tai kiihotusta” – tämä koskee itsestään selvästi myös kasuaalipuhetta. Pappi lupaa ”noudattaa kirkon lakia ja järjestystä”. Hänen tulee toimia kirkon lainsäädännön ja kirkkokäsikirjan antamassa viitekehysessä.

Tällä on sekä teologista että pastoraalista merkitystä. Kirkko-opillisesti jokainen kirkon pyhä toimitus perustuu kirkon yhteiseen uskoon, ilmaisee sitä normatiivisesti ja tapahtuu *kirkkoyhteisössä* – ei sen ulkopuolella. Seurakuntalaisen näkökulmasta kirkkokäsikirja merkitsee parhaimmillaan laatutakuuta. Se antaa yhteisen ja tunnistettavan kehyksen. Se liittyy seurakuntalaisen pitkään traditioon ja auttaa osallistumaan konkreettisesti toimitukseen (virret, raamatunluku, uskontunnustus, Isä meidän). Joskus yhteinen kaava voi suojella seurakuntalaisia yksittäisen työntekijän yksipuolisilta mieltymyksiltä. Joskus taas kirkkokäsikirja tai kirkkojärjestys voi suojella pappia tai muuta seurakunnan työntekijää tilanteessa, jossa hänelle esitetään kyseenalaisia erityisvaatimuksia tai erivapauksia.

Toisaalta säätely ei saa olla liian jäykkää ja elämälle vierasta. Kirkollinen toimitus tapahtuu aina ihmiselle herkässä ja merkityksellisessä elämäntilanteessa. Nämä elämäntilanteet ovat aina ainutlaatuisia ja ainutkertaisia. Siksi toimitusten säätelyn on oltava riittävän väljää niin, että pappi, kanttori tai muu työntekijä voi ottaa huomioon ihmisten lukemattomat elämäntilanteet sopivilla tavoilla. Vanha periaate *salus animarum suprema lex* ilmaisee, että sielun pelastus on kirkkolain korkein periaate ja päämäärä.

Kirkkojärjestyksessä on yllättävän vähän kirkollisia toimituksia koskevia säännöksiä. Ne sisältyvät heinäkuussa 2023 voimaantulleeseen kirkkojärjestyksen 3. lukuun. Esimerkiksi kasteesta on kolme pykälää, konfirmaatiosta yksi pykälä, avioliittoon vihkimisestä yksi pykälä ja hautaan siunaamisesta kaksi pykälää.³² Lisäksi kirkollisen toimituksen toimittajasta ja oikeudesta ottaa palkkiota on kaksi pykälää. Käsikirjauudistuksessa Kirkollisten toimitusten kirjan kaavojen joustavuutta ja monimuotoisuutta lisättiin merkittävästi edellisiin käsikirjoihin verrattuna. Kaavat ovat aikaisempaa väljempiä ja sisältävät aiempaa enemmän vaihtoehtoja. Monille kohdille on vaihtoehtoisia osia. Useat kohdat voidaan korvata tai jättää pois.

Yhteenvetona voidaan sanoa, että moniin kirkkoihin verrattuna Suomen evankelis-luterilaisessa kirkossa kirkollisia toimituksia säädellään varsin kevyesti.

Kirkollisten toimitusten kielen neljä tuntomerkkiä

Luterilaisen reformaation keskeisen korostuksen mukaan jokaisella kristityllä on oikeus kuulla Jumalan sanaa omalla äidinkielellä. Tämä korostus synnytti suuren innostuksen Raamatun kääntämiseen ja ylipäänsä kielen tutkimiseen. Mutta mitä tämä reformaation periaate tarkoittaa nykyaikana, jolloin 1) yksi kansallinen kieli eriytyy eri alaryhmiin iän,

---

³² Luonnollisesti on otettava huomioon myös eduskunnan säätämä muu lainsäädäntö, esimerkiksi uskonnonvapauslaki, avioliittolaki ja hautaustoimilaki.

asuinpaikan, viiteryhmän ja muun ”sosiaalisen heimon” pohjalta, 2) jolloin englanti ja muut vieraat kielet vaikuttavat entistä voimakkaammin puhekieleen ja 3) jolloin tavanomainen hengellinen kieli muuttuu yhdeksi sosiaalisesti murteeksi?

Helppoja ratkaisuja tuskin on. ”Ei ole olemassa yleisesti hyväksyttyä uskonnollisen kielen määritelmää.”³³ Liturgisen kielen uudistamiseen liitetään luultavasti usein kohtuuttoman suuria odotuksia. Joskus uudistamisen periaatteet voivat myös olla sisäisesti ristiriitaisia: yhtäältä korostetaan kristinuskon salaisuusluonnetta (Jumalan pyhyys ja saavuttamattomuus, kasuaalit mysteerinä, kokemuksen ensisijaisuus ymmärrettävyyteen nähden), mutta toisaalta halutaan kasuaalien kielestä rationaalisen ymmärrettävää tai latistavan arkipäiväistä.

Liturgisen kielen professorin Gail Ramshaw’n mukaan liturgisella kielellä on erityisesti neljä keskeistä piirrettä. Se on yhtä aikaa

- 1) Raamatusta innoituksensa saanut (biblically inspired),
- 2) teologisesti rikasta (theologically alive),
- 3) retorisesti puhuttelevaa (masterfully drafted), ja
- 4) yhteisöllisesti valittua (communally chosen).³⁴

Liturginen kieli siis ankkuroituu Raamattuun ja on siten riippuvainen kulloinkin voimassa olevasta raamatunkäännöksestä. Se ei voi tyytyä pelkästään kuvailemaan ihmisten (oletettuja) tunteita, vaan sen täytyy ilmaista teologisesti asianmukaisesti ja rikkaasti se, mitä kirkko uskoo toimituksessa tapahtuvan. Sen täytyy olla puhuttelevalla ja rikkaalla tavalla muotoiltu niin, että se koskettaa kokonaisvaltaisesti sekä ihmisen ymmärrystä että hänen kokemusmaailmaansa.

Yhteisöllisyyden periaate puolestaan muistuttaa, ettei liturgisen kielen valinta ei voi olla vain pienen sisäpiirin ratkaisu, vaan käsikirjan kielen tulisi heijastaa mahdollisimman laajasti uskovien yhteistä uskontajua ja kielitajua. Kirkossamme pyrkimys kielen yhteisöllisyyteen näkyy vaikkapa siinä säännöksessä, jonka mukaan Kirkkokäsikirjan ja Virsikirjan hyväksyy kirkolliskokous määräenemmistöllä. Vaikka säännös ei yksin takaa liturgisen kielen yhteisöllisyyttä, se pyrkii selvästi palvelemaan yhteisöllisyyden tavoitetta.³⁵

Konkreettisenä esimerkkinä edellisistä neljästä tuntomerkeistä toimii vaikkapa perinteinen synnintunnustus ”Oi sinä kaikkein armollisin, ristiinnaulittu Herra Jeesus Kristus.” Rukoilija vetoaa siihen tapaan, jolla Jeesus armahti Pietarin, syntisen naisen fariseuksen kodissa ja ryövärin ristinpuussa. Synnintunnustus on puhuttelevasti muotoiltu. Sillä on myös vakiintunut asema peräkkäisissä käsikirjoissa.

---

³³ Perustelut 63. Mietintö sisältää ansiokkaan luvun uskonnollisen kielen luonteesta, ks. Perustelut 63-75.

³⁴ Tämä erittely perustuu Ramshaw’n Suomen vierailulla pitämään esitelmään *Principles for Worships: Language and the Christian Assebly*. Tekijän hallussa.

³⁵ Hyvä johdanto liturgisen kielen kysymyksiin löytyy esimerkiksi Amerikan evankelis-luterilaisen kirkon (ELCA) jumalanpalvelusuudistuksen mietinnöstä *Renewing Worship 2: Principles for Worship*.

Kirkollisten toimitusten prosessiluonne - kohti kolmen kohtaamisen mallia

Kirkollisia toimituksia tulisi pistemäisyyden sijasta tarkastella yhä enemmän prosessina. Ensinnäkin niihin liittyy edeltävä toimituskeskustelu papin ja asianomaisten kesken. Jumalanpalveluksen oppaan mukaan toimituskeskustelu tulee käydä aina. Sillä on suuri merkitys ja monta tehtävää. Sitä ei tulisi ymmärtää kapeasti vain toimitusten teknisten yksityiskohtien, kuten virsien ja raamatunkohtien sopimisena, vaan asianomaisten kokonaisvaltaisena kohtaamisena. Toimituskeskustelujen tarkoituksena on muun muassa

- vahvistaa luottamuksellista ilmapiiriä ja tarvittaessa tutustua seurakuntalaisiin,
- kohdata ihmisten elämäntilanne kokonaisvaltaisesti ja rehellisesti,
- selvittää toimituksen hengellistä sisältöä,
- sopia toimituksen käytännön järjestelyistä,
- käydä läpi toimituksen kulku, tarvittaessa myös harjoitella se.

Toimituskeskustelun keskeisenä tarkoituksena on siis kohdata ihmiset ja heidän elämäntilanteensa avoimesti ja rehellisesti sellaisena kuin se on. Seurakuntalaisia on kuunneltava. Heitä on rohkaistava kertomaan kokemuksia ja esittämään kysymyksiä. Varsinkin perheissä, jossa suhde kristinuskoon ja kirkon elämään on ohut, toimituskeskustelulla voi olla ratkaiseva merkitys toimituksen ”onnistumisen” ja laajemminkin ihmisten kirkko-suhteen kannalta.

Myös käsikirjan ingressit velvoittavat pappia käymään toimituskeskustelun aina. Kastekaavan mukaan ”papin tulee ottaa yhteyttä kastettavan kotiin hyvissä ajoin ennen kastetta”. Tällöin hän keskustelee vanhempien kanssa ”kasteen merkityksestä ja sopii käytännön järjestelyistä.” Rippikoulu ja konfirmaatioharjoitus valmentavat konfirmaatioon. Avioliiton vihkimisen edellä papin ”tulee selittää kihlaparille, mitä avioliitto on ja mitä Jumalan siunauksen pyytäminen sille merkitsee”.

Erityisen tärkeää toimituskeskustelu on hautaan siunaamisen edellä. ”Papin tulee keskustella vainajan omaisten kanssa ennen hautaan siunaamista.” Muistotilaisuuden osalta sanamuoto on väljempi, mutta lähtökohta on selvä: ”Papin tulee mahdollisuuksien mukaan osallistua myös muistotilaisuuteen, jos omaiset sitä toivovat.”

Etelä-Suomessa papin osallistuminen muistotilaisuuteen alkaa olla poikkeus. Koronapandemia vahvisti tätä kehitystä myös muualla Suomessa. Papille voi hiipiä mieleen kysymys, miksi pyrkiä muistotilaisuuteen, jos en ole aivan varma omaisten toiveista (ja onhan se niinkin, että poisjääminen lyhentäisi omaa työpäivää). Muistotilaisuudesta vastaavat omaiset, ja papin on siksi kunnioitettava omaisten toivomuksia. Samalla on pastoraalisesta näkökulmasta tärkeää tukea – ja mahdollisuuksien mukaan vahvistaa – tapaa, jossa pappi voi kulkea omaisten surussa myös muistotilaisuudessa.

Erityisesti hautaan siunaamisessa ekumeeninen kehitys korostaa prosessiluonnetta. Hautaan siunaaminen – jota muissa kielissä ei tarkkaan ottaen kutsuta ”siunaamiseksi” vaan esimerkiksi Jumalan haltuun antamiseksi latinan *commendatio* pohjalta – kostuu useista vaiheista: rukoushetki kuolevan luona, rukoushetki kuoleman tapahduttua, rukoushetki ennen hautajaisia tai haudalla sekä hautajaisten jälkiviettoon liittyvät rukoushetket. Tätä

kehitystä myös meillä on pyritty vahvistamaan ottamalla käsikirjaan muun muassa maahan kätkemisen toimitus sekä rukoushetket läheisen kuoltua, surukodissa, sanomakellojen soidessa, vainajan muistaminen ja läheisen haudalla. Lisäksi käsikirjassa on rukoushetki kriisitilanteita varten.³⁶

Kirkollisten toimitusten uudistamisessa olisi perusteltua vahvistaa *kolmen kohtaamisen mallia*, jossa pappi pyrkii kohtaamaan omaiset ennen toimitusta, toimituksessa ja sen jälkeen. Toimituksen jälkeen tapahtuva yhteydenotto voi olla kirje, puhelinoitto tai tapaaminen. Kirkolliset toimitukset pitävät yllä seurakuntalaisten kohtaamisen lankaa. Seurakunnan mahdollisuudet tavoittaa jäseniään julkisessa tilassa kapenee. Kun toimitusten määrä hiljalleen vähenee, papistolla jää – paikallisista olosuhteista riippuen – aiempaa enemmän tilaa muuhun. Tämä kehitys puoltaisi sitä, että pappi ottaisi yhteyttä asianomaisiin myös toimituksen jälkeen sopivan ajan sisällä. Yhteydenotto voi tapahtua kirjeitse, puhelimitse, tapaamisena ja muulla sopivalla tavalla.

Kirkon pyhät toimitukset kuuluvat kirkon elämän ytimeen. Ne tuovat ihmisten tärkeimpiin elämänvaiheisiin Jumalan sanan ja rukouksen. Ne vahvistava usko Jumalaan, rakkautta lähimmäisiin ja toivoa tulevaisuuteen. Rikkaasti toteutettuna ne antavat ainutlaatuisia mahdollisuuksia uusien ihmisten tavoittamiseen ja kirkon missionaarisen tehtävään vahvistamiseen.

---

³⁶ Kirkollisten toimitusten ekumeenisista kehitystrendeistä ks. Jolkkonen 2001, 228-248.

Kirjallisuus

Aaltonen, Matti (toim.)

1996

Rukoileva kirkko. Pieksämäki: Sley-kirjat.

Emmons, Robert A.

2008

Thanks! How Practicing Gratitude Can Make You Happier. Boston & New York: Houghton Mifflin Company.

Emmons, Robert & Afshar, Marc

2021

Gratitude as the Foundation for Joy. – Journal of Youth and Theology 20 (2021), 5-21.

Hytönen, Maarit

2005

Kirkollisten toimitusten teologia. Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja 91. Tampere: Kirkon tutkimuskeskus.

Jolkkonen, Jari

2001

Uusin ekumeeninen keskustelu kirkollisista toimituksista. – Teologinen Aikakauskirja 3/106, 228-248.

Jolkkonen, Jari

2004

Rippikoulu ja konfirmaatio luterilaisen kasteteologian näkökulmasta. – Rippikoulun käsikirja. Heli Aaltonen, Lassi Pruuki, Pekka Saarelainen (toim.). Helsinki: Kirjapaja.

Jolkkonen, Jari

2023

Ilmastoahdistus vai kiitollisuus luomakunnasta? Kristinusko kiitollisuuden kulttuurina. – Ymmärrystä etsivä usko. Kulttuurin, tieteen ja uskon vuoropuheluja. Tallinna: Väylä-kirjat. 247-267.

Kasvavaa yhteyttä

2017

Kasvavaa yhteyttä. Julistus kirkosta, eukaristiasta ja virasta. Suomalaisen luterilais-katolisen dialogikomission raportti. Englanninkielinen alkuteksti: Communion in Growth. Helsinki: Suomen evankelis-luterilainen kirkko & Katolinen kirkko Suomessa.

Kavanagh, Aidan

1984

On Liturgical Theology. A Pueblo Book. Collegeville: Liturgical Press.

Komulainen, Timo

2001

Kasuaalipuhe. – Saarnan käsikirja. Toim. Jari Jolkkonen, Simo Peura & Osmo Vatanen. Helsinki: Kirjapaja. 349-358.

Kotila, Heikki & Vatanen, Osmo (toim.)

2002

Rukoushetkien kirja. Jumalanpalvelusten kirjan ja Evankeliumikirjan aineistoa täydentäen toimittaneet Heikki Kotila ja Osmo Vatanen. Pieksämäki: Kirkkopalvelut.

Lempiäinen, Pentti

2004 (1985)

Pyhät toimitukset. 4. uudistettu laitos. Helsinki: Kirjapaja.

Mannermaa, Tuomo

1996 Sana ja kuva, eleet ja riitti – Kasuaaliat julistavina toimituksina. – Teologinen Aikakauskirja 3/101, 204-207.

Opas 2006

Sinä olet kanssani. Kirkollisten toimitusten opas. Hyväksytty piispainkokouksessa 13-14.9.2005. Kirkkohallituksen julkaisuja 4:2006.

Opas 2009

Palvelkaa Herra iloiten. Jumalanpalveluksen opas. Hyväksytty piispainkokouksessa 9.9.2009. Kirkkohallituksen julkaisuja 9:2009.

Opas 2013

Kohti pyhää – uskontojen kohtaaminen kirkollisissa toimituksissa. Hyväksytty piispainkokouksessa 10.9.2013. Suomen ev.lut. kirkon julkaisuja 2, Kirkko ja toiminta.

Perustelut

1997

Kirkolliskokouksen vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean mietinnön perustelut. Suomen ev.lut. kirkon keskushallinnon julkaisuja. Sarja A 1997:5.

Peura, Simo

2001

Saarna "ajaa" Kristusta. – Saarnan käsikirja. Toim. Jari Jolkkonen, Simo Peura & Osmo Vatanen. Helsinki: Kirjapaja, Helsinki. 93-118.

Rakkauden lahja

2008

Rakkauden lahja. Piispojen puheenvuoro perheestä, avioliitosta ja seksuaalisuudesta. Helsinki: Kirjapaja.

Ramshaw, Gail,

1991

Words around the Table. Chicago: Liturgy Training Publications.

Renewing Worship

Renewing Worship 2: Principles for Worship. ELCA: [https://download.elca.org/ELCA%20Resource%20Repository/Principles for Worship.pdf](https://download.elca.org/ELCA%20Resource%20Repository/Principles%20for%20Worship.pdf) (viitattu 24.4.2023).

Schmemmann, Alexander

1994

Johdatus liturgiseen teologiaan. Suom. Pertti Elsinen & Katariina Niikku. Joensuun yliopisto. Ortodoksisen teologian laitoksen julkaisuja 9.

Välimietintö

Jumalan kansan juhla. Kirkolliskokouksen vuonna 1988 asettaman käsikirjakomitean välimietintö. Suomen ev.-lut kirkon keskushallinto. Sarja A 1992:1.